

РЕЦЕНЗІЯ

професора кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктора педагогічних наук, професора **ОСАДЧЕНКО Інни Іванівни** на дисертацію **ОПАНАСЕНКО Оксани Віталіївни** на тему: **«Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

Актуальність та доцільність дисертації. З початком децентралізації в Україні сформовано нові об'єднані територіальні громади, які отримали значні повноваження у сфері соціальної політики, зокрема у роботі з молоддю. Це вимагає нових підходів до професійної підготовки фахівців, адаптації навчальних програм до умов місцевих громад, підвищення рівня практичної професійної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери, а також тісної співпраці з місцевими органами влади й громадськими організаціями для забезпечення ефективного реагування на актуальні соціальні виклики.

Повномасштабна війна в Україні теж зумовила низку соціальних викликів у територіальних громадах, зокрема: зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (особливо молоді), поширення травматичного досвіду серед молоді (втрата дому, родичів, участь у воєнних подіях тощо), потребу у спеціалізованій підтримці, реабілітації, соціальній адаптації та профілактиці девіантної поведінки. Саме це посилює потребу у фахівцях соціальної сфери, які вміють працювати з молоддю у територіальних громадах.

Підготовка фахівців соціальної сфери до ефективної роботи з молоддю в умовах територіальних громад є стратегічним завданням для освітньої, соціальної та молодіжної політики України. Це забезпечить не лише стабільність соціального середовища, а й формування активного, свідомого покоління, здатного розвивати свої громади та країну загалом.

Дисертація Оксани Опанасенко висвітлює актуальну для сучасної соціальної роботи проблему, а саме: питання підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах. Соціально-педагогічна діяльність за своїм змістом є багатоаспектною та багатогранною. Тому оволодіння майбутніми фахівцями професійно значущими якостями і вміннями є дуже важливим, адже комплекс цих якостей та вмінь є основою загальної підготовки до майбутньої професійної діяльності. Актуальність дисертації обумовлена також необхідністю оновлення змісту і методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. З огляду на зазначене вище, дисертація Оксани Опанасенко є актуальною і своєчасною. Слід відмітити, що у дослідженні всебічно обґрунтовано актуальність проблеми, чітко визначено категоріальний апарат дослідження: об'єкт, предмет, мету, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення та представлено особистий внесок дисертантки. Логічно побудованою та достатньо обґрунтованою є структура дисертації. Привертає увагу те, що зміст кожного розділу чітко підпорядкований меті та завданням дослідження.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Цінність дисертації, на наш погляд, полягає у його новизні, а саме, вперше: теоретично обґрунтовано сутність діяльності фахівця соціальної сфери у територіальних громадах та визначено стан підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах; запропоновано визначення сутності понять: «професійна підготовка фахівців

соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах», під яким авторка розуміє підготовку компетентного конкурентоспроможного фахівця спеціальності 231 «Соціальна робота» в рамках соціально-педагогічної діяльності, що дозволить їм бути фахівцями в конкретному напрямі соціальної роботи, зокрема, здатного на високому професійному рівні здійснювати соціальну, соціально-педагогічну діяльність з молоддю у територіальних громадах. Готовність до професійної діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах розглянуто як складне, багатоаспектне особистісне утворення, що забезпечує успішне виконання професійної діяльності в умовах територіальних громад; спроектовано модель підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах, що складається з блоків: цільового, змістовно-процесуального, оцінно-результативного.

Кінцевим результатом запропонованої моделі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах є високий рівень готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах та сформований висококваліфікований випускник конкурентоспроможний на ринку праці, затребуваний сучасним суспільством.

Розроблено педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах: формування мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності, спрямованої на роботу з молоддю в територіальних громадах; розвиток професійних компетентностей майбутніх фахівців шляхом інтеграції репродуктивних, активних та інтерактивних методів навчання; організація поетапної практичної підготовки фахівців соціальної сфери з акцентом на активну взаємодію з молоддю в реальних умовах територіальних громад.

Запропоновано методику професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах за такими структурними компонентами: цільовий компонент, що включає в себе етапи – загально-суспільний, загально-професійний, вузько-спеціальний; систему взаємопов'язаних завдань – критерії, розвиток свідомої мотивації, формування ціннісно-емоційного ставлення, передача системи знань, умінь та навичок. Змістовий компонент – це насичення професійно-орієнтованих дисциплін спеціальними темами; введення програми тренінгових занять, соціально-інформативних проєктів. Процесуальний компонент – це методи і форми професійної підготовки; тренінги, ділові ігри, рольові ігри, практичні приклади; практичне навчання; участь у волонтерському русі. Оцінно-результативний компонент запропонованої методики передбачає визначення ступеню виконання цілі та завдань професійної підготовки як оцінки рівня професійної підготовленості майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах за розробленими автором критеріями та рівнями.

У роботі також уточнено поняття: «професійна підготовка фахівця соціальної сфери»; «територіальна громада», «молодь», «професійна діяльність фахівця соціальної сфери з молоддю у територіальній громаді». Подальшого розвитку набули форми та методи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах закладу вищої освіти.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації. Вивчення дисертації та опублікованих наукових праць Оксани Опанасенко дає можливість зробити висновок, що публікації авторки досить повно відображають основний зміст і положення дисертації, наукову новизну виконаного дослідження, рівень апробації наукових результатів.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації

становить 364 сторінки. Робота містить 13 таблиць, 4 рисунки, 23 додатки. Список використаних джерел складає 331 найменування.

Послідовність викладу матеріалу відповідає логіці розв'язання окреслених дослідницьких завдань.

У *вступі* подано обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, гіпотезу, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, кількості публікацій здобувачки, у яких відображено основні положення дисертації.

У першому розділі *«Теоретичні та практичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах»* здійснено аналіз психолого-педагогічних досліджень із проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери з молоддю, який дозволив виокремити групи авторів, наукові праці яких знаходяться у площині досліджуваної проблеми: роботи з проблем вивчення територіальних громад; праці в галузі професійної педагогіки; роботи з технології і методики професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах.

Розкрито зміст понять «професійна підготовка фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах», «готовність до професійної діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальній громаді» тощо.

Визначено специфіку організації і реалізації соціальної роботи у територіальній громаді та особливості професійної діяльності фахівця соціальної сфери у територіальній громаді, до яких належать: виявлення сімей та окремих дітей і підлітків, молоді у територіальній громаді, які потребують соціального захисту; встановлення причини конфліктів молоді у територіальній громаді, що виникають у навчальній та позанавчальній сфері, у сім'ї та ін.; надання допомоги в сімейному вихованні, в діяльності педагогічного колективу школи; проведення соціально-педагогічних консультацій з важковиховуваними дітьми та молоддю; проведення виховної роботи, організація дозвілля молоді територіальній громаді тощо.

З'ясовано, що значні здобутки в підготовці студентів до роботи у територіальних громадах мають як українські наукові школи, так і деякі зарубіжні країни (США, Велика Британія, Франція, Швеція та ін.).

Закцентовано увагу на тому, що важливим напрямом удосконалення навчання в системі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери для роботи з молоддю у територіальних громадах є впровадження активних та інтерактивних методів, до яких належать ігрові форми та методи проведення занять: ділові і рольові ігри, проблемні завдання, методи аналізу конкретних ситуацій, дискусії, мозкові штурми, тренінги, соціально-педагогічні тренінги.

Виявлено ще не розв'язані проблеми змісту української університетської освіти в контексті соціальної, соціально-педагогічної роботи у територіальних громадах з молоддю, що вимагають ширшого спектру організації освітнього процесу, котрий дозволить домогтися якісно кращих результатів у навчанні із застосуванням нової моделі системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах. Це допомогло визначити головну відмінність у способах отримання, переробки й реалізації навчального матеріалу; чітко фіксувати оволодіння професійною практичною діяльністю, основами професійної майстерності, формувати на цій основі професійну спрямованість та творче ставлення до такої категорії клієнтів як молодь територіальних громад.

У другому розділі **«Проектування професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах»** розроблено структурну модель підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах, яка відображає взаємодію основних блоків: цільовий передбачає означення цілей, котрі авторкою поділено на три рівні – загально-соціальний, загально-професійний та вузько-спеціальний, що відобразило соціальне замовлення суспільства: підготовка фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах; змістовний блок моделі реалізував зміст і принципи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах тощо. Визначено рівень сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах (мінімальний, достатній, середній, оптимальний) завдяки розробленим критеріям: мотиваційному, когнітивному, операційному, особистісному. Кінцевим результатом запропонованої моделі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах отримано високий рівень готовності підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах.

Визначено педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери з молоддю у територіальних громадах: формування мотивації майбутнього фахівця соціальної сфери до набуття теоретичних знань та умінь до роботи з молоддю у територіальних громадах; формування у майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах професійної компетентності; поетапне здійснення практичної підготовки студентів на основі інтеграції професійно-орієнтованих дисциплін. Визначення вказаних педагогічних умов дозволило здійснити процес моделювання досліджуваного явища.

Запропоновано та обґрунтовано методику підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах як новий зміст підготовки фахівців соціальної сфери, що максимально враховує сучасні реалії.

У третьому розділі **«Експериментальна перевірка ефективності підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах»** експериментально перевірено ефективність методики професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах, що відбувалася поетапно.

Здійснено педагогічну діагностику критеріїв підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах. На констатувальному етапі відбувалося формування контрольної та експериментальної груп, перевірялися вихідні положення експерименту. Під час формувального етапу здійснено цілеспрямований вплив на студентів експериментальної групи; визначено показники, за якими встановлено рівень підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах; проведено статистичну обробку отриманих даних.

Виконано порівняння результатів, отриманих під час констатувального і формувального етапів педагогічного експерименту, узагальнення та підведення підсумків експериментальної роботи.

Дослідно-експериментальну роботу виконано у Національному університеті біоресурсів і природокористування України (100 студентів), Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (88 студентів), Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (159 студентів), Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (40 студентів). У педагогічному експерименті брало участь 387 студентів.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що:

- студенти контрольної та експериментальної груп мають статистично однакові рівні підготовки до роботи з молоддю у територіальних громадах;
- у студентів переважають низький та достатній рівні підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах.

На основі констатувальних досліджень було зроблено висновок про необхідність удосконалення процесу підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах.

Здійснений розподіл студентів на експериментальну та контрольну групи. До експериментальної групи (ЕГ) було зараховано 191 студент, до контрольної (КГ) – 196 студентів, загальна кількість студентів-учасників педагогічного експерименту – 387 осіб. Студенти ЕГ групи залучалися до участі в формах роботи, передбачених програмою формувального експерименту, а студенти КГ навчалися за традиційною програмою.

Отримані результати формувального експерименту показали якісні зміни в усіх рівнях підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах. Цим було доведено ефективність запропонованої методики з підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах та обґрунтованих педагогічних умов, що також практично було підтверджено у результаті дослідно-експериментальної перевірки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання наукової проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є теоретичне обґрунтування методології підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах, дослідження аспектів їхнього професійного саморозвитку та створення власної індивідуальної технології тощо.

Загальні висновки впливають зі змісту роботи, відображають основні результати дослідження відповідно до завдань. У роботі подано узагальнення та пропозиції, оформлено додатки, що можуть бути використані науковцями та викладачами.

Список використаних джерел оформлено відповідно до вимог.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій не виявив фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи будь-яких інших порушень принципів академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Водночас, не дивлячись на відзначені досягнення, дисертація Оксани Опанасенко не позбавлена певних недоліків та дискусійних положень, тому висловимо окремі зауваження й побажання:

1. У підрозділі 1.1, присвяченому характеристиці професійної діяльності фахівців соціальної сфери у територіальних громадах, доцільно було б розширити аналіз труднощів, з якими стикаються фахівці соціальної сфери у територіальних громадах на практиці. У дисертації ці аспекти окреслено переважно на загальному рівні. Глибше вивчення цих викликів дало б змогу обґрунтувати потребу у спеціальній підготовці до роботи саме в умовах територіальних громад.

2. У підрозділі 1.3, присвяченому аналізу стану професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах, подання інформації про заклади вищої освіти, що здійснюють відповідну підготовку, для більшої повноти варто було б систематизувати (за регіональною ознакою, рівнем акредитації, формами навчання тощо), оскільки подані дані у дисертації ускладнюють сприйняття та порівняльний аналіз.

3. У роботі зазначено, що технології професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю в територіальній громаді мають бути спрямовані переважно на формування у них групи професійних умінь. Доцільним було б доповнити положення про спрямованість технологій підготовки ширшим баченням – з урахуванням усіх складових професійної компетентності, що визначають ефективну роботу з молоддю в умовах територіальної громади.

4. Зазначено, що майбутній фахівець соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальній громаді повинен бути творчою індивідуальністю, оскільки соціальна робота передбачає використання тренінгів, інтерактивних ігор, дискусій, мозкових штурмів тощо. Доцільно було б уточнити, які саме творчі компетентності, як-от здатність до креативного вирішення проблем, інноваційного підходу до організації роботи з молоддю, а також уміння адаптувати методи відповідно до специфіки громади, є ключовими для фахівця.

5. У завданнях запропонованої експериментальної методики професійної підготовки фахівців представлено надмірне нашарування цілей дослідження (*«формувати мотивацію студентів до оволодіння знаннями, вміннями і навичками соціальної, соціально-педагогічної роботи з молоддю у територіальних громадах; сприяти розвитку особистісних якостей, необхідних для успішної соціально-педагогічної роботи з молоддю у територіальних громадах, засвоєнню студентами обсягу теоретичних знань щодо змісту роботи з молоддю у територіальних громадах; навчити застосовувати техніки і прийоми соціально-педагогічної діяльності, актуальні для дітей та молоді у територіальних громадах; формувати у майбутніх фахівців готовність до здійснення професійної діяльності з молоддю у територіальних громадах»*). Це призводить до перевантаженості тексту, ускладнює достовірність перевірки результатів дослідження.

Водночас, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку здійсненого дослідження. Вони підтверджують новизну, актуальність досліджених питань, а також авторський підхід до вирішення складних завдань у сфері професійної підготовки.

Загальний висновок. Дисертація на тему: «Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю у територіальних громадах» виконана на актуальну тему. За змістом, науковою новизною, повнотою проведених досліджень та якістю аналізу отриманих результатів відповідає спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Опанасенко Оксана Віталіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

Рецензент професор кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор педагогічних наук, професор Інна ОСАДЧЕНКО